

ANNA WACHOWIAK

Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Zielonej Górze

ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA

Akademia Rolnicza w Poznaniu

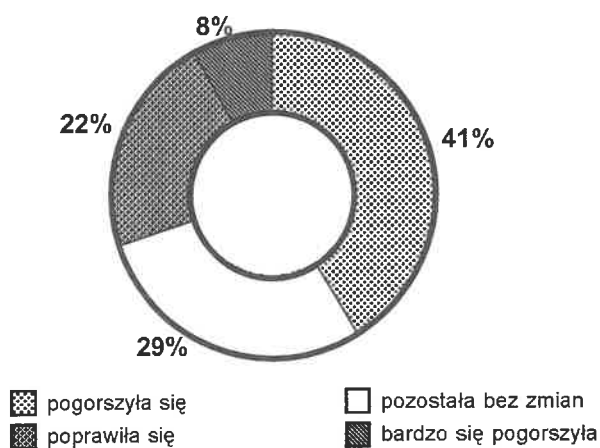
ORGANIZACJA I FUNKCJA WIEJSKIEGO GOSPODARSTWA DOMOWEGO W OKRESIE TRANSFORMACJI NA PRZYKŁADZIE GMINY POBIEDZISKA

Funkcjonowanie gospodarstw domowych, w rozumieniu realizowanych przez nie funkcji, uwarunkowane jest dostępnością środków, jakie pozostają w ich dyspozycji. Spośród tych środków ważną rolę odgrywają zasoby finansowe, które są niezbędne dla realizacji celów gospodarstwa domowego. Minione dziesięć lat procesu przekształcania gospodarki Polski spowodowały przeobrażenia w zakresie warunków życia wielu milionów Polaków. Jedną z niekorzystnych konsekwencji tego procesu jest pogorszenie się sytuacji finansowej gospodarstw domowych. Potwierdziły to przeprowadzone przez nas badania. Miało to wpływ na zmiany w konsumpcji żywności, a także w pewnym stopniu na wydatki na żywność. Zebrany materiał źródłowy na terenie gminy Pobiedziska w roku 2000, przeprowadzony na próbie celowej 59 gospodarstw domowych dowodzi, że w dużej części badane rodziny nie są zadowolone ze swojej sytuacji finansowej. Większość respondentek uważa, że sytuacja w jej gospodarstwie pogorszyła się. Twierdzi tak 49,2% kobiet, w tym 8,5% stwierdza, że pogorszenie jest znaczne. Tylko 22,5% sądzi, że sytuacja w ich gospodarstwie poprawiła się 28,8% ankietowanych uważa, że ich sytuacja finansowa pozostała na niezmienionym poziomie. Przy analizie związku sytuacji finansowej z typem gospodarstwa domowego rozpatrywanych było tylko 55 ankiet, spośród 59 ze względu na brak odpowiedzi, które pozwoliłyby na określenie tej zależności. W gospodarstwach o gorszej sytuacji finansowej większość stanowią gospodarstwa rolnicze. Wśród nich znajdują się 2 gospodarstwa z dodatkowym źródłem dochodów (rentą i emeryturą) i 1 agroturystyczne. Dodatkowe źródło dochodów nie ma wpływu w sposób istotny na poprawę sytuacji finansowej gospodarstwa domo-

wego. Jest też duża liczba gospodarstw, w którym jednym ze źródeł dochodów jest renta lub emerytura. Wśród gospodarstw o lepszej kondycji finansowej nie ma gospodarstw, gdzie źródłem dochodów jest renta i emerytura. Przewagę w tej grupie stanowią gospodarstwa pracownicze. Są też dwa gospodarstwa, których dochód pochodzi z pracy na własny rachunek i tylko 1 rolnicze. Wśród 9 gospodarstw pracowniczych, które deklarowały poprawę sytuacji finansowej 2 posiadały dodatkowe źródło dochodów, jakim była renta jednego z małżonków.

Rysunek 1

Sytuacja finansowa gospodarstw domowych

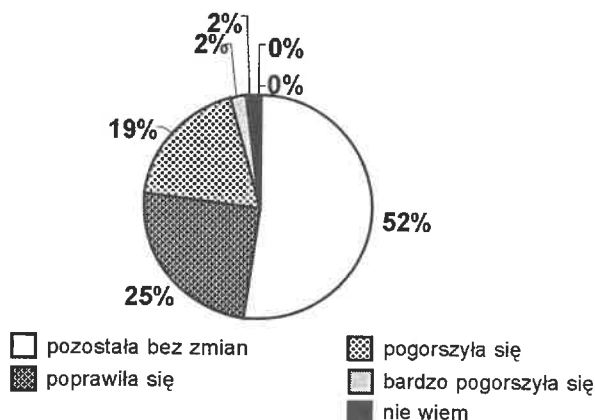
Źródło: Badania własne.

Wpływ sytuacji finansowej na sposób odżywiania oraz konsumpcję

Jednym z celów naszych badań było określenie we wszystkich ankietowanych 59 gospodarstwach – wpływu sytuacji finansowej na zmiany w spożyciu żywności. Z badań wynika, że sytuacja finansowa respondentek nie odzwierciedlała wprost (wysoka korelacja dodatnia), zmian w spożyciu żywności. Zatem – większy jest odsetek respondentek dostrzegających pogorszenie sytuacji finansowej, aniżeli tych, które sygnalizują pogorszenie w zakresie sposobu odżywiania się. 52,6% respondentek nie zauważyła istotnych zmian w spożyciu żywności w swoim gospodarstwie domowym. Duża również grupa kobiet twierdzi, że spożycie żywności jest obecnie na lepszym poziomie, niż dotychczas. Opinie takie, że sytuacja w gospodarstwie domowym pogorszyła się, wypowiada tylko 18,6% badanych. Tylko kilka procent uważa, że spożycie żywności bardzo się pogorszyło, lub nie umie tego obiektywnie ocenić.

Rysunek 2

Sytuacja w zakresie spożycia żywności

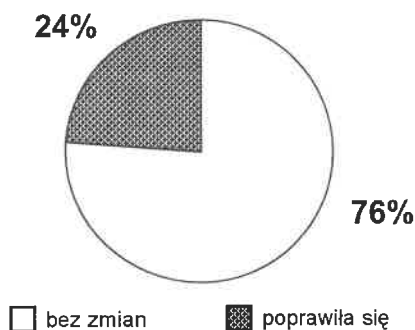

Źródło: Badania własne.

Następnym krokiem było – w naszej analizie sytuacji w zakresie spożycia żywności – uwzględnienie położenia finansowego gospodarstw i przeprowadzenie badania w trzech grupach: w której sytuacja finansowa nie zmieniła się, pogorszyła się, poprawiła się. W grupach ankietowanych, które uważają, że ich sytuacja finansowa pozostała bez zmian, można powiedzieć, że spożycie żywności również pozostało na niezmienionym poziomie, a w 24% gospodarstw nawet uległo poprawie.

Rysunek 3

Spożycie żywności w gospodarstwach, w których sytuacja finansowa nie zmieniła się

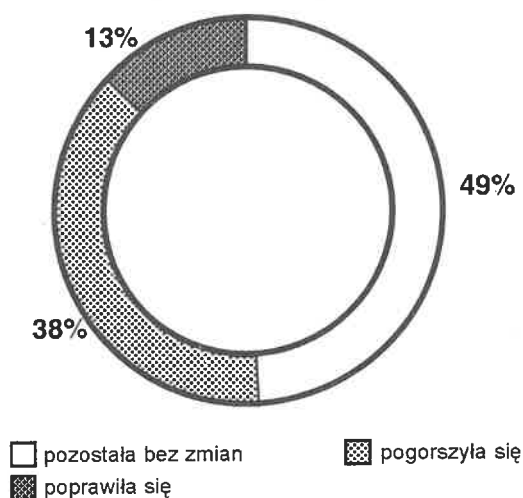

Źródło: Badania własne.

W gospodarstwach domowych, w których sytuacja finansowa pogorszyła się, połowa ankietowanych określiła, że ich sytuacja w zakresie spożycia nie zmieniła się, a 37,5%, że się pogorszyła. Poprawa w spożyciu żywności wśród tych gospodarstw była nieznaczna, wystąpiła tylko w 12,5% gospodarstw domowych.

Rysunek 4

Spożycie żywności w gospodarstwach, w których sytuacja finansowa pogorszyła się

Źródło: Badania własne.

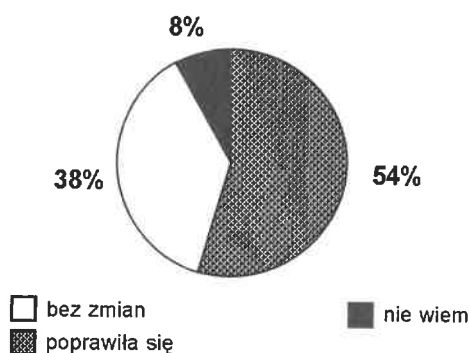
Pogorszenie sytuacji finansowej - jak wynika z wypowiedzi respondentek, wpłynęło na to, że w większości gospodarstw przygotowywano przetwory na potrzeby własne rodziny. Wydatki na żywność nie uległy zmianie, ale ograniczono inne wydatki, np. na odzież, ochronę zdrowia, edukację, oświatę, rozrywkę i inne. W gospodarstwach o gorszej sytuacji finansowej uprawiano warzywa i owoce na potrzeby rodziny. Kilka respondentek zwróciło uwagę na to, że ograniczyły wydatki na żywność i kupują żywność tańszą i gorszej jakości. W gospodarstwach domowych, w których sytuacja finansowa poprawiła się ponad połowa ankietowanych kobiet uważa, że sytuacja w zakresie spożycia również się poprawiła, a 38% badanych uważa, że pozostała na podobnym poziomie.

Źródłem poprawy tej sytuacji respondentki dopatrują się w bogatszym asortymencie towarów oraz poprawie jakości i świeżości oferowanej żywności. Istotny wpływ na tę sytuację ma fakt, że dostępna żywność jest już w mniejszym, albo większym stopniu przetworzona, a potrawy są już częściowo lub w całości przygotowane. Uwzględniając w analizie sytuacji w zakresie spożycia żywności - zmiany sytuacji finansowej lub gdy się ona nie zmienia, spożycie jest oceniane przez respondentki jako nie zmieniające się, choć w pogarszającej się sytuacji finansowej duży procent określa sytuację w spożyciu jako pogarszającą się.

W przypadku poprawienia się sytuacji finansowej sytuacja w spożyciu również ulega poprawie.

Rysunek 5

Spożycie żywności w gospodarstwach, w których sytuacja finansowa poprawiła się

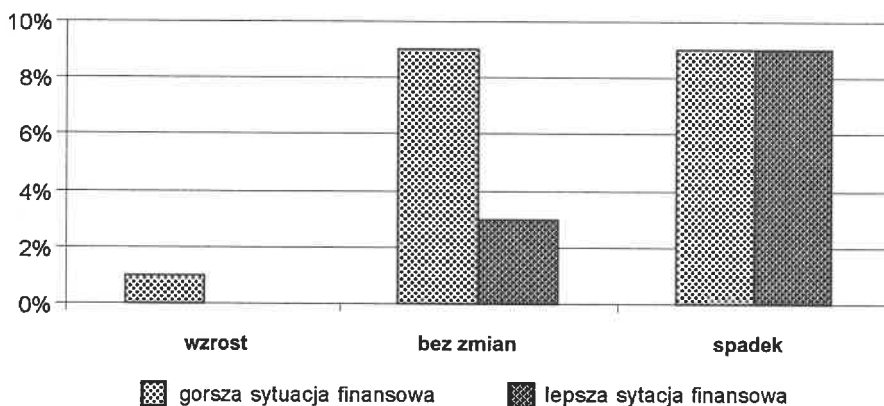

Źródło: Badania własne.

Sytuacja finansowa ma wpływ na zmiany w konsumpcji poszczególnych artykułów żywnościowych. Mogły być one jednak spowodowane zmianami w diecie, czy w preferencjach konsumentów. W gospodarstwach domowych charakteryzujących się gorszą sytuacją finansową – wzrosło spożycie przetworów mlecznych i owoców, a spadło spożycie mleka i wędlin, a spożycie serów, mięsa, warzyw, ziemniaków i kasz, makaronów, pieczywa, alkoholu, słodczy i in. pozostało bez zmian. Taka sama liczba ankietowanych określiła, że spożycie tłuszczów zwierzęcych zmalało i nie zmieniło się (rys. 6).

Rysunek 6

Spożycie tłuszczów zwierzęcych w grupie o lepszej i gorszej sytuacji finansowej

Źródło: Badania własne.

W grupie gospodarstw o lepszej sytuacji finansowej wzrosło spożycie przetworów mlecznych, serów, ryb, owoców, warzyw, a zmalało spożycie tłuszczów zwierzęcych. Na stałym poziomie pozostało spożycie: mleka, mięsa, wędlin, ziemniaków, pieczywa i przetworów mącznych oraz słodczy. W gospodarstwach domowych, w których sytuacja poprawiła się, w większości nie spożywano alkoholu i nie palono papierosów.

Zmniejszenie popytu na mleko może być wyjaśnione pojawieniem się na rynku bardzo dużej ilości różnych przetworów mlecznych, takich jak: jogurt, kefir, serki homogenizowane owocowe, maślanka, desery, np. deser ryżowy z mlekiem, kaszki smakowe na mleku. Samo mleko stało się towarem mało konkurencyjnym. Spadek spożycia mleka dotyczy zarówno gospodarstw domowych, w których polepszyła się sytuacja finansowa, jak i tych, w których pogorszyła się. Tak więc w naszych badaniach nie zaobserwowaliśmy wpływu gorszej sytuacji finansowej na wzrost spożycia mleka, które pełniłoby rolę substytutu innych produktów. Nasza wstępna - tak sformułowana hipoteza nie potwierdziła się. Kolejnym krokiem w naszych badaniach było zweryfikowanie hipotezy o stosunkowo dużym spożyciu mięsa w badanych gospodarstwach domowych. Jak wiadomo bowiem, w ogólnych wydatkach na żywność Polaków najwięcej - 30% przypada na mięso. Uwarunkowane jest to tradycją żywieniową. Nasze badania także potwierdziły tę zależność. Spożycie mięsa w naszym kraju jest wysokie i zróżnicowane. Najwięcej jemy drobiu, wieprzowiny, mniej wołowiny. Gorsza sytuacja finansowa wpływa jednak na zmniejszenie spożycia wędlin, które są produktem droższym. Ziemniaki, pieczywo oraz kasze i makarony należą do produktów popularnych w kuchni polskiej (m.in. ze względu na wysoką wartość energetyczną), choć w ostatnich latach spożywa się ich mniej. Zależność pomiędzy sytuacją finansową a spożyciem produktów z poszczególnych grup prezentuje tabela 1.

Poprawa sytuacji finansowej wpłynęła na zwiększenie zakupu serów i ryb, które są produktami droższymi. W grupie w której poprawiła się sytuacja finansowa, zmalało spożycie tłuszczów zwierzęcych, co można wyjaśnić zwiększonym popytem na tłuszcze roślinne, których na rynku jest bogaty asortyment. Bez względu na sytuację wzrosło spożycie owoców, co jest spowodowane większą dostępnością owoców cytrusowych oraz sezonowych. W gospodarstwach o lepszej sytuacji finansowej wzrosło spożycie warzyw. Może to być spowodowane zainteresowaniem urozmaicenia diety, wprowadzeniem na rynek warzyw mniej znanych i droższych, np. bakłażan, kapusta pekińska, karczochy, seler naciowy, oliwki, kapary itp. Badając wpływ sytuacji finansowej na sposób odżywiania i konsumpcję określono, w jakim stopniu respondentki i ich rodziny są zadowolone z ilości i jakości spożywanej żywności.

Tabela 1

Wpływ sytuacji finansowej na spożycie produktów żywnościowych.

Produkty	Sytuacja finansowa					
	pogorszyła się			poprawiła się		
	spożycie wzrosło	spożycie zmałało	spożycie constans	spożycie wzrosło	spożycie zmałało	spożycie constans
Mleko		•				•
Przetwory mleczne	•			•		
Ser			•	•		
Mięso			•			•
Wędliny		•				•
Ryby		•	•	•		
Tłuszcze zwierzęce		•	•		•	
Owoce	•			•		
Warzywa			•	•		•
Ziemniak			•			•
Kasze, makarony,			•			•
Pieczywo			•			
Alkohol			•			
Papierosy		•				•
Słodyczne			•			•
Dżemy			•			•

Źródło: Badania własne.

Wśród 58 ankietowanych i ich rodzin nie było osób, które deklarowały bardzo duże niezadowolenie. Tylko 3 respondentki były niezadowolone ze spożywanej żywności a 18 kobiet nie potrafiło sprecyzować swojego stanowiska. Większość respondentek była zadowolona ze spożywanej żywności, tak twierdzi 37 kobiet (t.j. 64%), z czego 4 osoby były bardzo zadowolone. W przeważającej większości (86,2% ankietowanych gospodarstw) odczucia respondentek pokrywały się z odczuciami członków ich rodzin. W 5,2% gospodarstw respondentki były bardziej zadowolone ze spożywanej żywności, niż członkowie rodzin, natomiast w 8,6% ankietowanych gospodarstw było odwrotnie, członkowie rodzin byli bardziej zadowoleni. Zadowolenie ze spożywanej żywności deklarowały 34 kobiety wraz z rodzinami (co stanowi 58,6% ankietowanych) z czego w 4 przy-

padkach było to duże zadowolenie. Wynika z tego, że większość respondentek i ich rodzin jest zadowolona z ilości i jakości spożywanej żywności.

Wydatki na żywność i produkcja żywności w badanych gospodarstwach domowych

W ankiecie zaproponowano respondentkom następujące przedziały procentowe wydatków na żywność: 10-20; 20-40; 40-60; 60-80; 80-100 i poproszono o określenie, do którego z nich zalicza się badane gospodarstwo domowe.

Z zebranych danych wynika, że największa liczba gospodarstw przeznaczająca na żywność w granicach 40%-60% miesięcznych dochodów. Ze względu na to, że proponowane przedziały procentowe, opisujące wydatki na żywność nie były równej długości, do analizy danych zastosowano statystyki pozycyjne: kwartył dolny, kwartył górny, współczynnik zmienności. Kwartył dolny wynosi 32,3%, co oznacza, że w 25% ogółu ankietowanych gospodarstw domowych wydatki na żywność nie przekraczają 32,3% dochodów, a kwartył górny równy 59% mówi, że w 75% gospodarstw wydaje się nie więcej niż 59% dochodów. W połowie badanych gospodarstw domowych wydatki na żywność nie przekraczają 46,9% dochodów (mediana równa się 46,9%). Pozycyjny współczynnik zmienności ($V_p=28,5$), powoduje, że mediana dobrze charakteryzuje poziom badanej cechy. Uwzględniając odchylenie ćwiartkowe ($Q=13,4$) można powiedzieć, że 50% gospodarstw charakteryzuje się wydatkami w granicach 32,3%-59%. Taki wysoki procent wydatków przeznaczonych na żywność pozwala zaklasyfikować badaną próbę gospodarstw domowych do grupy konsumentów niezamożnych. Jak można wnioskować z większości opracowań traktujących o mechanizmach adaptacji polskich gospodarstw do zmieniających się realiów gospodarki wolnorynkowej, jedną z podstawowych cech je charakteryzujących jest występowanie produkcji żywności (samozaopatrzenia). Wzrastająca w ostatnich latach rola samozaopatrzenia nie tylko dotyczy pokrywania potrzeb żywnościowych rodzin, ale ma istotne znaczenie w zaspokajaniu innych potrzeb (np. korzystania z usług.) Samozaopatrzenie w zakresie żywności jest szczególnie istotne dla gospodarstw domowych mniej zamożnych. Daje ono bowiem poczucie częściowej niezależności ekonomicznej i bezpieczeństwa żywnościowego. W badanej grupie 59 gospodarstw domowych 66,1% wytwarza żywność, a 33,9% nie wytwarza żywności. W gospodarstwach produkujących żywność największy odsetek stanowią gospodarstwa, gdzie sytuacja finansowa pogorszyła się (32,2%) i pozostała bez zmian (22%), znacznie mniej w gospodarstwach, gdzie sytuacja uległa poprawie (11,9%). Jeśli weźmiemy pod uwagę trzy grupy różniące się sytuacją finansową, wówczas okazuje się, że przewaga gospodarstw produkujących żywność jest wśród gospodarstw o gorszej sytuacji finansowej i pozostających bez zmian. Natomiast w przypadku gospodarstw, w których sytuacja finan-

sowa poprawiła się, różnica między gospodarstwami wytwarzającymi żywność (53,8%), a nie wytwarzającymi (46,2%), jest nieznaczna. W tym przypadku nie zachodzi więc istotna korelacja. Najczęściej wytwarzanymi na własne potrzeby produktami w badanych gospodarstwach domowych są: mleko, jaja oraz ziemniaki. Produkty te w pełni zaspokajają własne potrzeby ich producentów. Takie produkty jak: owoce, warzywa (oprócz ziemniaków), przetwory owocowe i warzywne produkowane są w dużej liczbie gospodarstw (warzywa w ponad 70%, a przetwory w ponad 90%), ale w niedużym stopniu zaspokajają one potrzeby. Jest to spowodowane głównie zapotrzebowaniem na owoce i warzywa, których w kraju produkować nie można, a w przypadku przetworów dokupuje się sporo w postaci mrożonek, czy owoców i warzyw przetworzonych.

Źródła informacji o innowacjach wprowadzonych w wiejskich gospodarstwach domowych.

Objęte badaniami kobiety poproszono o wskazanie najistotniejszych źródeł informacji o nowościach dotyczących wiejskiego gospodarstwa domowego. Uzyskane odpowiedzi pozwoliły na określenie hierarchii i źródeł informacji w innowacjach. Na pierwszym miejscu wymieniono: książki fachowe, czasopisma i prasę (77%), na drugim miejscu telewizję (59%), na trzecim Ośrodki Doradztwa Rolniczego (50%). Mniejszy wpływ na wprowadzenie nowości w gospodarstwach domowych miały radio (36%), Koło Gospodyń Wiejskich (25%), czy sąsiadki i inni mieszkańcy wsi (8,9%).

Miarą siły oddziaływania poszczególnych źródeł informacji może być wprowadzenie pod ich wpływem innowacji. Respondentki zgodziły się w 62% z tym, że uzyskane informacje pozwoliły im na: wprowadzenie racjonalnego żywienia w rodzinie, zmiany w stylu życia, podnoszenie standardu mieszkania, poznanie nowych sposobów utrwalania żywności, uprawę owoców i warzyw mało znanych. Tylko 11% respondentek nie zgodziło się ze stwierdzeniem, że źródło informacji miało wpływ na innowacje wprowadzone w ich gospodarstwie domowym. Istotnym czynnikiem, mającym wpływ zarówno na zetknięcie się respondentek z innowacjami z różnego zakresu, jak i na ich wprowadzenie, miała częstotliwość kontaktów z doradczyniami, pracującymi w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego. Badane kobiety biorą czynny udział w spotkaniach organizowanych przez ODR-y. Mają one świadomość, jakich form pomocy udzielają one w zakresie gospodarstwa domowego, oraz mają sprecyzowane oczekiwania. Za najważniejsze formy uważają: kursy, szkolenia, pokazy, wystawy, pogadanki dotyczące m.in. racjonalnego żywienia, zdrowego stylu życia, gotowania, wprowadzenia oszczędnego budżetu gospodarstwa domowego. Respondentki oczekują kontynuacji prac, jakie do tej pory ODR-y prowadziły. Ponadto chciałyby, aby wprowadziły one kursy z zakresu zagospodarowania i dekoracji wnętrz gospo-

darstwa domowego oraz projektowania ogródków przydomowych i estetyki zagród. Oczekują pomocy dotyczącej wskazywania sposobów na lepsze wykorzystanie zasobów gospodarstwa domowego, a także zintegrowania społeczności wiejskiej. Respondentki oczekują, na wydanie czasopisma, które zawierałoby informacje związane z prowadzeniem, jak i organizacją wiejskiego gospodarstwa domowego. Jak można wnioskować na podstawie uzyskanych informacji, zainteresowanie doradztwem na rzecz wiejskiego gospodarstwa domowego jest duże.

LITERATURA:

Beskid L., Milc Czerniak R., Sufin Z. (1955): *Polacy a nowa rzeczywistość ekonomiczna*. Wydawnictwo IFiS PAN Warszawa.

CEBOS, Komunikat z badań: „Nawyki żywieniowe: oceny, opinie, zachowania”, Warszawa 1997 r.

Gromacka A. (2000): *Wiejskie gospodarstwo domowe w okresie transformacji*. Komputeropis pracy magisterskiej.

Gutkowska K. (1997): „Rodzinne gospodarstwo domowe na wsi w warunkach gospodarki rynkowej”, SGGW Warszawa.

Gutkowska K. (1995): „Dom i rodzina” [w:]: „Zdrowy dom”, pod red. Karski J., Warszawa.

Informacje i Opracowania Statystyczne: „Gospodarstwo domowe: wybrane elementy warunków życia ludności”. Warszawa 1999.

Pałaszewska-Reindl i in. (1983): „Gospodarstwo domowe funkcje i rola rynku”. IRWiK Warszawa.

Pełnomocnik rządu ds. rodziny i kobiet. „Raport o sytuacji polskich rodzin”. Warszawa 1999 r.

Szukielój-Bieñkuńska A. (1997): *Wskaźniki ubóstwa (na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych)*. GUS, Warszawa.

„Życie gospodarcze” 1990 r., nr 33 - „Omówienie założeń programu działań w zakresie pracy i polityki społecznej do 2000 r.”.

ANNA WACHOWIAK

ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA

**ORGANIZACJA I FUNKCJA WIEJSKIEGO GOSPODARSTWA DOMOWEGO,
W OKRESIE TRANSFORMACJI NA PRZYKŁADZIE GMINY POBIEDZISKA.**

STRESZCZENIE

Funkcjonowanie gospodarstw domowych, w rozumieniu realizowanych przez nie funkcji, uwarunkowane jest dostępnością środków, jakie pozostają w ich dyspozycji. Minione dziesięć lat procesu przekształcania gospodarki Polski spowodowały przeobrażenia w zakresie warunków życia wielu milionów Polaków. Jedną z niekorzystnych konsekwencji tego procesu jest pogorszenie się sytuacji finansowej gospodarstw domowych. Potwierdziły to przeprowadzone przez nas badania. Miało to jednak nie tak duży wpływ na zmiany w konsumpcji żywności, a także w pewnym stopniu na wydatki na żywność jak można by przypuszczać. Zebrany materiał źródłowy na terenie gminy Pobiedziska w roku 2000, przeprowadzony na próbie celowej 59 gospodarstw domowych dowodzi, że badane rodziny, choć nie są zadowolone ze swojej sytuacji finansowej jednak nie pogorszyły - w przeważającej ilości badanych gospodarstw domowych - jakości spożywanej żywności. Dużą rolę w tych gospodarstwach odgrywa jednak samzaopatrzenie.

ANNA WACHOWIAK

ALEKSANDRA-SWULIŃSKA-KATULSKA

**ORGANIZATION AND FUNCTIONS OF THE RURAL HOUSEHOLD IN THE
TRANSFORMATION PERIOD ON THE EXAMPLE OF CHANGES
IN POBIEDZISKA PROVINCE.**

SUMMARY

Working of household farms in understanding by realization of it functions is overconditioned by accessability of financial sources which stay to her disposal. Past ten years of process of transforming - Poland economy caused changes of conditions of life of many millions of Poles. One from unprofitable tendency in this is worsening of financial situation of household farms. This also was supported by research driven by us. This fact however has not so large influence on changes in consumption of food, how as one can suppose. Collected materials and data on ground of commune Pobiedziska in year 2000, on the sample of 59 household farms proves, that great part of examined families are not satisfied from one's own financial situation. However - this fact has not influenced directly into worsening of qualities of consumed foods. Large role in this plays however self production.